

SOBRE TOPONÍMIA DE ROSSELL (BAIX MAESTRAT)

Joan Antoni Verge Caballer

INTRODUCCIÓ

El municipi de Rossell està situat al nord del País Valencià, a la comarca del Baix Maestrat, al límit amb el Principat de Catalunya. El riu de la Sénia és el que fa de partició amb el terme de la Sénia (Montsià) pel nord-est; pel nord limita amb el terme de la Pobla de Benifassà (antics termes de la Pobla i del Bellestar), a la Tinença de Benifassà (Baix Maestrat); al sud-oest amb el terme de Vallibona (els Ports); al sud (amb el riu Cervol com a límit) i al sud-est (limitat pel camí dels Molins i el lligallo Reial) amb el terme de Canet lo Roig, també del Baix Maestrat. Té una extensió de 75'26 km².

El municipi està format per tres nuclis de població: el més gran, Rossell (rossellans) al centre del terme; les Cases (amb el nom oficial de les Cases del Riu), llogaret situat a la dreta del riu de la Sénia; i el poble de Bel (belencs), actualment deshabitat i que, fins a l'any 1971 en què fou agregat al municipi de Rossell, tenia el seu propi terme municipal, que es troba a l'oest.

S'hi distingeixen, també, tres zones pel que fa al relleu: la més muntanyosa i elevada, cap al nord (on queda inclòs l'antic terme de Bel), una zona intermèdia que té com a teló de fons les moles de la zona muntanyenca i, cap al sud-est, la zona de les Planes.

A més del Cervol i del riu de la Sénia que el delimiten en part, el terme és drenat pel barranc de Requena (que el travessa per la part central en direcció nord-

oest/sud-oest), i els seus afluents; el barranc de les Tones i de la Sotarraina, i pel barranc de l'Ullastre.

Els testimonis de població més antics corresponen al Neolític (cova de les Bruixes), al Bronze (cova de Blai i altres) i al període protoibèric, ibèric i a l'etapa de romanització (el Polseguer, el coll del Moro, el Carrascalet i el mas de Vito). Temps més tard, Bel, població d'origen islàmic, fou conquerit per Jaume I i estigué sota el domini del monestir de Benifassà. Rossell té carta de població des del 1237 en què li fou atorgada pel mestre de l'orde de l'Hospital Hug de Fullalquer i formà part de la batllia de Cervera. Anys més tard fou molt castigat durant la primera guerra Carlina.

METODOLOGIA

El present treball pretén ser una primera aportació a la toponímia del terme de Rossell que, amb el temps, procurarem anar completant fins a arribar al corpus definitiu (si és que això és possible). Aquest estudi recull únicament topònims no urbans i el mètode de recollida ha estat bàsicament l'enquesta oral.

La Setmana Santa i l'estiu del 1995, juntament amb Miquel Àngel Pradilla, vam dur a terme l'enquesta oral per tal de poder situar convenientment en els mapes del terme a escala 1:10.000 aquells topònims més importants per a la confecció de l'Atlas Toponímic Valencià. Cal dir que vam seguir per al recull i per a la fixació de la forma gràfica dels mots, les instruccions que a tal efecte va editar la Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana d'aleshores.

Els topònims foren convenientment assenyalats als mapes seguint també el procediment que se'ns indicava i tot plegat va ser introduït en el programa informàtic preparat per a aquest menester, on figuraven els camps: nom del topònim, número del mapa, número d'aquest topònim en el mapa, la transcripció, la clau del topònim, el tipus de lletra que tindrà el topònim en el mapa, el municipi al qual corresponia el topònim i, si es creia necessari, la normalització més convenient.

Les entrevistes de l'arplega oral es van fer de dues maneres: una, a casa dels informadors, recorrent mentalment les terres amb l'ajuda dels mapes 1:10.000; l'altra, anant amb ells a alguns punts amb bona visió per tal de completar o corroborar la descripció. Els informants, tots més grans de 65 anys i veïns del

poble, havien estat pagesos i, no cal dir-ho coneixien els "seus" sectors (on tenien finques o on havien estat treballant) a la perfecció. Per tal de poder completar tots aquests sectors ens vam servir de: Julio Adell (Julio del mas de n'Inça) per a l'antic terme de Bel i Juan José Verge, Àngel Pradilla, Antonio Grau i Paco Bel per a la resta.

Quan se'm va presentar l'ocasió de participar en aquest col·loqui vaig revisar tot el material que havíem recollit i, durant l'estiu del 1997, vaig anar completant i ampliant el corpus toponímic també a través de l'enquesta oral, en aquest cas amb les informacions que em va proporcionar Juan José Verge.

I aquest que us oferiré a continuació és el llistat de topònims no urbans recollits en les diverses enquestes orals, acompanyats de la corresponent clau (de l'Atlas Toponímic Valencià).

Les claus són les següents:

101	Nuclis de població
103	Masos
104	Corrals
202	Granges, molins
203	Rajoleries
305	Vies de comunicació: carreteres, camins, ponts...
501	Elevacions del terreny: mola, tossal, coll...
502	Punts elevats d'una muntanya
503	Estrets
504	Passos a través d'una carena
508	Coves
509	Partides, ombries, solanes...
602	Pous, sènies, basses, abeuradors...
603	Rius, barrancs, fonts

abeurador de la Font de Baix	60201
abeurador de la Font d'en Ros	60201
Almenares, les	50901
Ballesteres, les	50901
Bargallons, los	50901

barranc de Coma Negra	60303
barranc de n'Inça	60303
barranc del Romiguer	60303
barranc de la Corralissa	60303
barranc de la Font de Baix	60303
barranc del Tompollós	60303
barranc del Trinxant	60303
barranc de la Font de l'Argent	60303
barranc dels Boverals	60303
barranc dels Masets o de les Molloneres	60303
barranc d'en Gras	60303
barranc dels Parats	60303
barranc de Requena	60303
barranc de la Junquera	60303
barranc de n'Arques o del Bufador	60303
barranc de l'Esquetxe	60303
barranc de la Sotarraina	60303
barranc de les Canyes	60303
barranc de les Olles	60303
barranc dels Domenges	60303
barranc del Teix	60303
barranc de l'Ullastre	60303
barranc de les Tones	60303
barranc del Bufador	60303
barranquet de <i>Jota</i> o de la Covassa	60303
barranquet del Mas del Sabatero	60303
Bassa <i>Jota</i> , la	50901
bassa de la Figuera Verdàl	60201
bassa del Clot de l'Arbre	60201
Basses, les	50901
Bassetes, les	50901
Bel	10103
Bonesnines, les	50901
Bordans, los	50901
Boverals de Bel, los	50901
Boverals, los	50901
Bufador, lo	60305
camí de [Rossell a] Bel	30507

camí de [Rossell a] Canet	30505
camí de [Rossell a] Traiguera	30505
camí de l'Espona o del Mas de l'Ullastre	30507
camí de les Planes de l'Ullastre	30507
camí del Ròssec	30507
camí dels Bandejats	30507
camí de [Bel a] la Pobla	30507
camí de Canet a la Sénia	30507
camí del Pou d'en Parats	30507
camí de les Riberes	30507
camí dels Molins	30507
Camp-rojos, los	50901
Canals, les	50901
capella de Sant Marc	40702
Carrascalets, los	50901
carretera de [Rossell a] Sant Rafel [CS-V-3001]	30505
carretera de [Rossell a] Vallibona [CS-V-3101]	30505
carretera de [Rossell a] Vinaròs [CS-V-3001]	30504
carretera de [Rossell a] la Sénia [CS-310]	30505
carretera de la Sénia a Castell de Cabres [CS-V-3102]	30505
Cases Velles	50901
Cases [del Riu], les	10103
Casetes de Polita, les	50901
Castell, lo	50103
cementeri de Bel	40302
cementeri de Rossell	40302
Cervol	50901
Cogulles, les	50901
coll Ras, lo	50901
coll del Moro	50103
coll de les Cogulles	50103
Collades, les	50901
collet Llerg	50103
collet Roig	50901
collet de Sant Marc	50103
collet de la Dolça	50103
collet de la Serreta	50103
collet del Molló	50103

Collets, los	50901
Coma Negra, la	50901
Cometes, les	50901
Corral del Nano, lo	50901
corral de "Naciet"	10402
corral de la Gregòria	10402
corral de les Tones	10402
corral de Parrac	10402
Corralissa, la	10402
costes de la Font de la Figuera, les	50901
cova Fumada	50803
cova de n'Arques	50803
cova de les Bruixes	50803
cova d'en Birbals	50803
cova de Blai	50803
Cultivassos, los	50901
Dellà de la Font	50901
depòsits de l'Aigua	12096
Devesa, la	50901
era del Coix	50906
Espona, l'	50901
estret dels Saloms	50306
estret de les Olles	50306
Foia, la	50901
font del Preguntó	60305
font de la Figuera	60305
font d'en Ros	60305
font de la Gralla	60305
font de Baix	60305
font de l'Argent	50901
font de l'Almenara	60305
font Morta	60305
Forneres, les	50901
Fossetes. les	50901
Frare, lo	50201
granges de Terres Velles	20203
granja Collades	20203
gravera	20901

Gravís, lo	50401
Hortals, los	50901
instal·lacions Culturals i Esportives	40803
lligallo Reial	30508
lloma del Pastor	50103
Llomes, les	50901
Malany	50901
Mallada del Cabrer, la	50901
Malladetes, les	50901
Martinet, lo	50901
Mas de Mariner, lo	50901
mas d'Arnau	10301
mas de Cardó	10301
mas de Fontan	10301
mas de Caseret	10301
mas de Macià	10301
mas de Marco	10301
mas de Menaca	10301
mas de n'Inça	10301
mas de Palau	10301
mas de Querol	10301
mas de Roc	10301
mas de Vito	10301
mas de l'Esquetxe	10301
mas de l'Ullastre	10301
mas de la Foia	10301
mas de la Mora	10301
mas de la Rabosa	10301
mas de la Viuda	10301
mas de les Campanes	10301
mas de les Cardones	10301
mas de les Comes	10301
mas del Camp	10301
mas del Capellà	10301
mas del Coll	10301
mas del Furo	10301
mas del Pardo	10301
mas del Sabatero	10301

mas de Gascó	10301
mas del Surdo	10301
mas del Torto	10301
mas del Tossalet	10301
mas del Trinxant	10301
mas dels Capellans	10301
mas del Collet	10301
mas Nou	10301
mas del Sargantano	10301
maset de Carrasco	10301
maset de Benitillo	10301
Maset, lo	50901
Masets, los	50901
mola [de la] Ballestera	50103
mola del Buscarró	50103
mola Tancada	50103
mola Llampera	50103
mola de la Font Morta	50103
mola del Grévol	50103
mola del Mas de la Rabosa	50103
mola del Mas de la Viuda	50103
mola del Mas del Coll	50103
mola dels Teixets	50103
moles de la Roca de Migdia	50103
moleta del Paller	50103
moleta del Terme	50103
molí de Malany	20205
molí de l'Hospital	20205
molí d'en Guiot	20205
Molló, lo	50901
Montolius, los	50901
morral Negre	50103
morral Ceguer	50103
Olivera, l'	50901
Olles, les	50901
ombria del Corb	50903
ombria de les Roques Migdieres	50903
ombries del Preguntó	50903

Parats, los	50901
Paredasses, les	50901
Paulino, lo	50203
penya de Bel	50203
penya de l'Àliga	50203
Peraires, los	50901
pla dels Domenges	50901
pla de Martí	50901
Pla, lo	50901
Pla d'en Platera	50901
plana de Borraina	50901
plana dels Carros	50901
plana del Comú	50901
planes del Molí de l'Hospital	50901
planes de la Casa dels Carros	50901
planes de l'Ullastre	50901
planes de Barró	50901
Planes, les	50901
Planeta, la	50901
pla d'en Riera	50901
Plans, los	50901
Polsiguer, lo	50103
pont de Malany	30509
Pont, lo	30509
pontet de la Sotarraina	30509
pou del Mas de Roc	60204
pou d'en Parats	60204
Puntals, los	50901
Rambletes, les	50901
rajoleria del Meto	20301
rajoleria de Xalamera	20301
Riba-roges, les	50901
Riberes, les	50901
riu de la Sènia	60301
riu Cervol	60301
roca del Corb	50203
roca de Migdia	50203
roca Corba	50203

roca Lampiqué	50203
roques Migdieres	50203
Rossell	10102
Saloms, los	50901
sénia de Florián	60207
sénia dels Hortolans	60207
sénia de Xorrit	60207
sénia de Plaga	60207
Serrall, lo	50103
Serres, les	50901
Sinuesses, les	50901
solana del Barranc de n'Arques	50904
solana de n'Inça	50904
Sorts, les	50901
Sotarraina, la	50901
Tanca, la	50901
Terres Velles	50901
toll de les Vaques	60108
Tompollosos, los	50901
Tones, les	50901
Tormassal, lo	50901
Tormera, la	50901
Torretes, les	50901
Tossa, la	50901
Tossal, lo	50901
Tossals, los	50901
Tosses, les	50901
Vilars, los	50901

ELS DETERMINATIUS O PROPIS DELS TOPÒNIMS

Per tal de conèixer la component específica, pròpia o determinativa de cada nom de lloc, els he classificat pel seu significat en les categories següents:

1.- Activitats econòmiques i habitatges.

Boverals, barranc dels; Boverals, los; Boverals de Bel, los¹; Camp, mas del; Camp-rojos, los; Carros, plana dels; Casa dels Carros, planes de la; Cases Velles; Casetes de Polita, les; Corral del Nano, lo; Corralissa, barranc de la; Corralissa, la; Cultivassos, los²; Devesa, la; Hortals, los; Malladetes, les³; Martinet, lo⁴; Mas del Coll, mola del; Mas de l'Ullastre, camí del; Mas de Mariner, lo; Mas de Roc, pou del; Mas de la Rabosa, mola del; Mas del Sabatero, barranc del; Mas de la Viuda, mola del; Maset, lo; Masets, barranc dels; Masets, los; Molins, camí dels; Molí de l'Hospital, plana del; Ròssec, camí del; Sorts, les⁵; Torretes, les; Vilars, los.

2.- Antropònims (noms, llinatge, malnoms, oficis, parentiu).

Arnau, mas d'; Arques, barranc de n'; Arques, cova de n'; Bandejats, camí dels; Barró, planes de; Benitillo, maset de; Birbals, cova d'en; Blai, cova de; orraina, plana de; Cabrer, mallada del; Cardó, mas de; Cardones, mas de les; Carrasco, maset de; Caseret, mas de; Coix, era del; Dolça, collet de la; Florián, sènia de; Fontan, mas de; Furo, mas del; Gascó, mas de; Gras, barranc d'en; Gregòria, corral de la; Guiot, molí d'en; Hortolans, sènia dels; Inça, barranc de n'; Inça, mas de n'; Inça, solana de n'; Jota, barranquet de; Macià, mas de; Marco, mas de; Martí, pla de; Menaca, mas de; Meto, rajoleria del; Naciet, corral de; Palau, mas de; Parats, pou d'en⁶; Pardo, mas del; Parrac, corral de; Pastor, lloma del; Paulino, lo; Peraires, los; Plaga, sènia de; Platerra, pla d'en; Querol, mas de; Riera, pla d'en; Roc, mas de; Ros, font d'en; Sabatero, mas del;

¹[buberál] o [boberál]

²Alcover/Moll (DCVB) li li donen l'accepció, recollida a Gandesa i Vinaròs, de "terra deixada en ermàs"

³Segons el DCVB, una mallada és un "lloc on jeu el bestiar", i el qualifica de mot valencià, probablement derivat del llatí MACULAE, "males de xarxa", per l'ús de xarxes amb què tancaven el ramat que jeia a camp ras (sobretot Maestrat). Coromines (DCLLC) precisa la diferència entre mallada tancada (en una cova) i mallada oberta, que era a la intempèrie, i n'esmenta algunes de Bel

⁴Fa referència al martinet (instrument per a forjar, batre metalls, etc., que era accionat per un salt d'aigua) d'un molí que va donar lloc a la partida

⁵Alcover/Moll (DCVB): "hort petit o tros de terra que no es rega sinó que únicament té aigua quan plou"

⁶Pot referir-se a l'antropònim Prats, tot i que un dels informants s'hi va referir com a pou d'Emparats [amparàts]

Saloms, los⁷; Sargantano, mas del; Surdo, mas del; Torto, mas del; Vito, mas de; Viuda, mas de la; Xalamera, rajoleria de; Xorrit, sènia de.

3.- Creences i religiosos.

Bruixes, cova de les; Campanes, mas de les; Capellà, mas del; Capellans, mas dels; Frare, lo; Molló, collet del; Molló, lo⁸; Mora, mas de la; Moro, coll del; Sant Marc, collet de; Sant Marc, capella de.

4.- Fauna.

Àliga, penya de l'; Corb, ombria del; Corb, roca del; Gralla, font de la; Rabosa, mas de la; Vaques, toll de les.

5.- Flora i vegetació.

Bargallons, los; Buscarró, mola del⁹; Canyes, barranc de les; Carrascalets, los; Cogulles, les; Cogulles, coll de les; Figuera Verdàl, bassa de la; Figuera, font de la; Grévol, mola del; Junquera, barranc de la; Olivera, l'; Parats, los¹⁰; Parats, barranc dels; Romiguer, barranc del; Teix, barranc del; Teixets, mola dels; Ullastre, barranc de l'; Ullastre, mas de l'; Ullastre, planes de l'.

6.- Forma i metafòrics

Castell, lo; Paller, moleta del; Tancada, mola.

7.- Hidronímia.

⁷Alcover/Moll (DCVB) el dóna en singular com a llinatge existent a la Sènia. Actualment és un llinatge existent a Rossell

⁸Un dels significats que li dóna Alcover/Moll (DCVB), i que recull a Morella, és el de "pilar rústic amb una capelleta que conté una figura de sant pintada en rajoles". Possiblement el nom ha passat al collet i a la partida on es troba (tant a l'antic terme de Bel com a Rossell)

⁹De boscarró, per tancament de la o que ha passat a u. com passa, p.ex., a conill

¹⁰Segons el DCVB "dialectal, per prat"

Aigua, depòsits de l'; Almenara, font de l'¹¹; Almenares, les; Barranc de n'Arques, solana del; Bassa "Jota", la; Basses, les; Bassetes, les; Bufador, barranc del; Bufador, lo¹²; Font d'en Ros, abeurador de la; Font Morta, mola de la; Font de Baix, abeurador de la; Font de Baix, barranc de la; Font de la Figuera, costes de la; Font de l'Argent, barranc de la; Olles, barranc de les¹³; Olles, les; Olles, estret de les; Riberes, camí de les; Riberes, les.

8.- Institucions.

Comú, plana del¹⁴; Domenges, pla dels¹⁵; Domenges, barranc dels; Hospital, molí de l'¹⁶; Reial, lligallo.

9.- Límits administratius.

Terme, moleta del.

10.- Oronímia

Canals, les; Clot de l'Arbre, bassa del; Coll, mas del; Collades, les; Collet, mas del; Collets, los; Coma Negra, barranc de la; Comes, mas de les; Cometes, les; Covassa, barranc de la; Espona, camí de l'; Espona, l'¹⁷; Esquetxe, barranc de l';

¹¹[awmenáres] Un dels significats que Coromines (DCLLC) dona a almenara és el de "forat o trinxera per on amollen l'aigua d'una séquia". En aquella partida hi ha hagut sempre una séquia

¹²A Coromines (DCLLC) trobem "lloc per on ix aire subterrani", o de vegades "avenc" (Alcalà de Xivert); d'altra banda "lloc per on salta l'aigua de mar per un forat fondo entre les roques de la costa" (n'hi ha un a Peníscola). Aquí són uns forats on, de vegades, hi surt aigua, a mena de brollador

¹³Coromines en el seu DCLLC ja documenta [òlle] a Rossell (el 1961) amb el significat "excavació rodona a la roca" i es refereix al topònim "Estret" i "Barranc de les Olles"

¹⁴Es refereix a uns terrenys que antigament eren propietat de l'ajuntament

¹⁵Alcover/Moll (DCVB) li dona el significat de "domini, propietat senyorial (partides rurals que un temps foren de propietat senyorial)"

¹⁶Referit a l'Orde de l'Hospital

¹⁷Coromines (DCLLC) s'hi refereix com a "marge d'un curs d'aigua o camí" i Alcover/Moll (DCVB) com a "marge, vorera de riu". Actualment és una partida situada en el pendent que hi ha al costat del riu de la Sénia [l'aspòne]

Esquetxe, mas de l'¹⁸; Foia, la; Foia, mas de la; Fossetes, les; Llomes, les; Montolius, los; Pla, lo; Planes, les; Planeta, la; Plans, los; Rambletes, les; Riba-rojes, les; Serrall, lo; Serres, les; Serreta, collet de la; Sotarraina, barranc de la; Sotarraina, la¹⁹; Sotarraina, pontet de la; Tormassal, lo; Tormera, la²⁰; Tossa, la; Tossal, lo; Tossalet, mas del; Tossals, los; Tosses, les.

11.- Poblacions.

Bel, camí de; Bel, penya de; Canet a la Sénia, camí de; Canet, camí de; Pobla, camí de la; Sant Rafel, carretera de; Sénia a Castell de Cabres, carretera de la; Sénia, carretera de la; Sénia, riu de la; Traiguera, camí de; Vallibona, carretera de; Vinaròs, carretera de.

12.- Qualitat, color i material.

Argent, font de l'; Corba, roca; Fumada, cova; Llerg, collet; Morta, font; Negra, coma; Negre, morral; Nou, mas; Ras, coll; Roig, collet.

13.- Situació i orientació.

Baix, font de; Dellà de la Font; Migdia, roca de; Migdieres, roques; Roca de Migdia, moles de la; Roques Migdieres, ombria de les²¹; Tanca, la²².

14.- Xarxa de comunicacions.

Pont, lo.

¹⁸[askétxe]. Coromines parla d'aquest mas a l'entrada esclatxa al DCLLC

¹⁹A Alcover/Moll (DCVB) trobem l'entrada sotarrani que ens adreça a soterrani (-ània), amb el significat "que està sota terra" i amb la qual té relació el topònim que ens ocupa

²⁰Tormera [turmérE] i Tormassal apareixen en l'entrada tormo del DCLLC de Coromines, on diu "a Rossell [trobem] una roca dita La Tormera, al mig de la partida denominada Els Tormassals (sic)". En realitat no és una roca, sinó un munt de roques

²¹La roca de Migdia o les roques Migdieres (a l'antic terme de Bel) indicaven aquesta hora del dia per la posició de l'ombra en la paret d'aquestes roques

²²Aquesta partida pren el nom de la tanca que hi havia en aquell lloc del riu de la Sénia i que feia de petita resclosa

15.- Diversos i desconeguts.

Ballestera, la mola de la; Ballesteres, les; Bonesnines, les; Bordans, los; Ceguer, morral; Cervol, riu²³; Gravís, lo²⁴; Forneres, les; Lampiqué, roca²⁵; Llampera, mola; Malany; Polsiguer, lo; Preguntó, lo; Preguntó, font del; Requena, barranc de; Sinuesses, les; Tompollós, barranc del; Tompollós, lo²⁶; Tones, barranc de les; Tones, corral de les; Tones, les; Trinxant, mas del; Trinxant, barranc del.

²³El nom d'aquest riu [serbòl], com a objecte d'una ultracorrecció generalitzada, s'escriu en molts mapes i textos amb la forma Cérvol, que cal rebutjar. Coromines en el seu DCLLC ja remarca aquesta incorrecció i la documenta. Considera que, per similitud amb la veïna rambla de Cervera, hauria passat de *Cervariol o *Cerverol a l'actual Cervol

²⁴El nom pot ser per la presència al lloc de pedruscall menut i rodonenc (grava)

²⁵Pot ser la roca d'en Piqué o la roca dellà en Piqué (com el topònim Dellà la Font que hem recollit)

²⁶Podríem trobar l'origen del topònim Tompollós en un torm ("pedra o roca molt grossa desagafada del cingle", Alcover/Moll) pollós (en sentit figurat Alcover/Moll li donen dues accepcions que es podrien aplicar a una roca: a.-"Tacat de piquets, sia naturals com el de certes fulles, sia per brutor com els de la roba mal rentada, recollit a Ulldecona i b.- "Brutenc, mancat de netedat").